

Tefsir Araştırmaları Dergisi

Nisan / 2017, Cilt: 1, Sayı: 1, ss. 158-166

TEFSİR METODOLOJİSİ AÇISINDAN EL-BURHÂN VE EL-İTKÂN

Harun BEKİROĞLU, Araştırma Yayınları, Ankara, 2003, 376 s.

Sakin TAŞ¹

Son vahiy Kur'an, nüzulünden itibaren kesintisiz bir anlama çabasının muhatabı olmuştur. Kur'an'ı anlamaya yönelik faaliyetler ashaptan tâbiûna; tâbiûndan da içinde yaşadığımız döneme kadar çeşitli biçimlerde devam edegelmiştir. Bu çalışmalar sonraki dönemlerde ulumû'l-Kur'ân başlığı altında toplanmış, bunun en sistemli ve kapsamlı hali Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) *el-Burhân fî ulûmu'l-Kur'ân*'ı ile Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*'ında vücut bulmuştur. Zerkeşî'nin *Burhân*'ına kadar, Kur'an ilimlerini bu iki eser kadar kapsayan başka bir kitap telif edilmemiştir.

Kur'an ilimleriyle ilgili bütün konuları içine alan müstakil bir eserin bulunmadığı kanaatiyle telif edilen *Burhân* ile *İtkân*, ulumû'l-kuran araştırmalarında bigâne kalınmayacak eserlerdir. Bu çerçevede, tanımını yapacağımız *Tefsir Metodolojisi Açısından El-Burhân ve el-İtkân* başlıklı çalışma söz konusu iki eserin tefsir metodolojisindeki yerini tespit etmeye çalışması açısından önem taşımaktadır. Harun Bekiroğlu tarafından kaleme alınan bu eser, Prof. Dr. M. Sait Şimşek danışmanlığında "*el-Burhân ve el-İtkân Adlı Eserlerin Tefsir Metodolojisi Bakımından Değerlendirilmesi*" adıyla 2012 yılında tamamlanan doktora tezinin genişletilip bazı değişiklikler yapılarak basılmış halidir.

Eser, yazarın önsözü ve giriş kısmının yanı sıra üç ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Yazar eserde genel olarak Zerkeşî'nin *Burhân*'ı ile Suyûtî'nin *İtkân* adlı eserlerinin mukayeseli bir analizini yaparak ilgili teliflerin ulûmu'l-Kur'ân sahasındaki konularını ele almayı hedeflemektedir. Aynı zamanda eserlerin kendi alanlarında ortaya koydukları yeni konu ve yaklaşımlarla birlikte, zaman olarak daha sonra telif edilen *İtkân*'ın, *Burhân*'ın üslubunda yaptığı değişiklikler, eserin içeriğine yaptığı ilaveler ve bu eserde tekrar ettiğini düşündüğü hususları tespit etmeyi amaçlamaktadır. Ulûmu'l-Kur'ân adıyla bütünleşen konuların ve bunları ele alan eserlerin, Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasına katkısıyla birlikte bunların bir usûl veya yöntem olarak değerlendirilip-değerlendirilemeyeceği de kitapta ele alınmaya çalışılmaktadır.

¹ Arş. Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, sakintas@sakarya.edu.tr.

Kitabın giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, yöntemi ve eserin mevzuusuyla alakalı yapılmış çalışmalardan bahsedilmektedir. (s. 11-21) Konuyla ilgili temel kavramlardan görülen tefsir, tevil ve ulumû'l-kuran kavramları izah edilmektedir. Kaynaklarda tefsir kavramının rivayete, tevilinse dirayete bağlı yorumlama anlayışının geniş kabul görmesine rağmen pratikte bunun çok fazla dikkate alınmadığı görülmektedir. İlk dönemlerden itibaren tefsirin rivayet-dirayet şeklinde ikiye ayrılması ve dirayet tefsirlerinin teville dayanması, tefsir faaliyetlerinin tevilden uzak olmadığını göstermektedir. Bu açıdan meseleye bakan âlimler tefsirin tevili de kapsadığını, tefsirin tevilden daha umûmî olduğunu ifade etmektedirler. Bu sebeple yazar; Hz. Peygamber, sahabe ve onları takip eden neslin Kur'anî anlayış ve yorumları sayılabilecek tefsir ile lügat ve çeşitli ilimlere dayanarak ortaya konan yorumların/tevilin sağlıklı bir Kur'an yorumu için iki aslî unsur olup birbirlerinin tamamlayıcısı olduğunu vurgulamaktadır. (s.39-40)

Ulumû'l-Kur'an ile usûlü't-tefsir kavramlarının kapsamları ve birbirleriyle olan ilişkilerini gözden geçiren yazar, usûlü't-tefsir dendiğinde bu kavramdan kastedilenin, ayeti açıklarken göz önünde bulundurulması gereken olmazsa olmaz esaslar manzumesi ile Kur'an'ın mantuk ve mefhumuna hatasız ulaşma imkânı veren kurallar dizisi olduğunu aktarmaktadır. Ayrıca ulûmu'l-Kur'an, usûlü't-tefsir'le eşanlamli bir kavram olarak görülmemeli bilakis Kur'an'la ilgili bilgilerin yanında usûlü't-tefsiri de içine alan kapsamlı bir kavram olarak ele alınmalıdır. (s.53)

Hz. Peygamberin Kur'an'ın tamamını tefsir edip etmediği, ashap ve tâbiûnun yorum ve yaklaşımlarının tefsirde bağlayıcı olup olmadığı, israiliyyat bahsi ve tefsir rivayetlerine itimadın olmamasının sebepleri ile *Burhan* ve *İtkân*'a kadarki ulumu'l-Kur'an çalışmaları eserin girişinde ele alınan konulardandır. (s. 40-48) Hz. Peygamberin tefsir örneklerini tespit edebilmek için müracaat edilmesi gereken ilk kaynak hadis mecmualarıdır. Bu mecmualarda, Hz. Peygamber'den aktarılan tefsirle ilgili bilgiler, tefsir kitaplarındaki rivayetlere nazaran daha azdır. Bunun nedeni, hadis musanniflerinin aktardıkları bilgileri cerh ve ta'dille ayıştırmalarında aranabilir. (s. 43) Kur'an ilimleri kapsamının genişlemesinde ve yeni ilimlerin bu kapsama alınmasında tarihsel bir süreçten bahsedilebilir. Zaman içinde gelişen ulûmu'l-Kur'an literatürü ilk dönemlerde müstakil çalışmalarla belirli konulara hasredilmişken sonraları Kur'an'la az da olsa ilgisi olan her şey buna dâhil edilmiştir. Örneğin, *İtkân*'da yer alan *es-Sayfi* ve *'ş-Şitâi*

Kur'an ilmi, sadece bir hadiste bulunan “*sayf ayeti*” ifadesinden inşa edilir. Bundan ötürü ulûmu'l-Kur'an dendiği vakit anlaşılan muhteva, her dönemde değişiklik arz eder; yaşanan tarih, çevre ve kültür bu farklılıklarda önemli rol oynar. (s.53-54) Ulûmu'l-Kur'an çalışmaları, kavramın kullanım şekilleri göz önünde bulundurularak; *şifahi bilgi, müstakil eserler, tefsir mukaddimeleri ve kapsamlı/ansiklopedik eserler* dönemi olarak dörtlü bir tasnife tabi tutulabilir. (s.58-77)

Eserin ilk bölümünde Zerkeşi'yle Suyûtî'nin hayatları, eserleri, ilmi-edebi kişilikleri, yaşadıkları dönemin ilmi şartları ve tebaası oldukları Memlükler (1250-1517) devletinin sosyo-politik ve kültürel ortamı işlenir. (S.79-136) Yetiştikleri muhitin ilmi anlayışlarına etkisini tespit edebilmek için müelliflerin biyografileri üzerinde genişçe durulur. Müelliflerin yaşadığı dönem; Memlük sultanlarının, ilmi ve ulemayı teşviklerinin göz ardı edilemeyecek etkisiyle İslâm tarihinin mufassal eserlerini yazan ünlü ansiklopedistlerin yetiştiği bir dönemdir. (s.101-107)

İkinci bölümde *Burhân* ve *İtkân*, şekil ve muhteva bakımından ele alınır. Eserler, içerik ve üslup olarak kıyaslanır ve kronolojik açıdan Suyûtî'nin ulûmu'l-Kur'an'a katkıları incelenir. *Burhân*, kendisinden yaklaşık beş asır önce yazılan Muhâsibî'nin (ö. 243/857) *Fehmu'l-Kur'an*'ı istisna edilirse, alanla ilgili neredeyse her konunun etraflı bir şekilde ele alındığı en eski eserdir. Tarihsel önceliğine rağmen Muhâsibî'nin eseri, sınırlı konular içermesinden alandaki üstünlüğünü *Burhân*'a kaptırmıştır. Zerkeşi, *Burhân*'ı yazarken ki amacının “*hadisleri incelemeye, güvenilir ya da kullanılabilir oluşu bakımından hadisleri ayırt etmeye olanak sağlayacak kuralları içeren hadis usûlu eserlerinin bir benzerini tefsir alanında yazmak*” olduğunu söyler. Suyûtî de aynı gerekçeyle eserini telif eder. (s.138-140)

İtkân, *Burhân*'dan yaklaşık bir asır sonra yazılmasına rağmen daha fazla ilgi görür. Bunda, *İtkân*'ın *Burhân*'daki dağınık bilgileri, uygun bölüm başlıkları altında tasnif ederek yeni bölümler açmasının etkisi büyüktür. Suyûtî, mevcut bilgilere yeni kurallar ekleyerek, örneklerle eserini tezyin eder ve *Burhân*'ın bölümleri üzerinde yaptığı ihtisar ve izah çalışmaları, çoğu zaman kendi bölümlerinin ondan daha düzenli ve uyumlu olmasını sağlar. *İtkân*'ın daha fazla ilgi görmesi, Suyûtî'nin şöhretiyle de alakalıdır. Özellikle, dönemindeki yoğun tartışmalarda adının geçmesi, insanların dikkatini eserlerine çekmiştir. Sufi kimliği de eserlerinin yayılmasına katkı sağlamıştır. Zerkeşi'nin eserinin yaygınlık kazanmaması ise, insanlarla fazla içli dışlı olmamasıyla

bağlantılı olmalıdır. Günümüzde *İtkân*'ın ilim çevrelerinde ilgi görmesinin sebebi ise *İtkân*'ın, *Burhân*'dan önce tahkik edilip, neşredilmesidir. *Burhân*'ın neşredildiği 1954'e kadar tefsir alanında yapılan modern çalışmalarda *Burhân*'dan yararlanılmaz. *İtkân*'ın ilk baskısı Kalküta'da 1854 yılında yapılmıştır. (s.154)

Zerkeşi ve Suyûtî'nin eserlerinde nakil yoğunluğunun bulunması, hadisçi kimliklerinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Nitekim ele aldıkları konuyla ilgili en küçük ilişkisi olan herhangi bir naklin eserlere alınması neticesinde oluşan bu iki kitap, merfu ya da maktu' birçok rivayeti içermektedir. Özellikle sahabe nakillerini merfu hadis saydıkları için ashaptan gelen nakillerin oranı görece fazladır. Birbiriyle zıt gibi görülen rivayetleri ortak noktaları vasıtasıyla bir araya getirerek uyumlu kılma (cem) çabası da hadisçi kimliklerinin katkısıyla oluşmuş bir usûl olarak değerlendirilebilir. (s.158-59)

Zerkeşi'nin kırk yedi gruba ayırarak incelediği ulumû'l-Kur'an'ı, *Kur'an ilimleri ve Kur'an metni*, *Kur'an ilimleri ve tarih*, *Kur'an ilimleri ve Arap dili*, *Kur'an ilimleri ve anlama*, *Kur'an ilimleri ve Kur'an eğitimi* olmak üzere beş ana başlık altında kategorize edilebilir. Zerkeşi, eserinde birkaç konu hariç kırk beşinci bölüme kadar bir anlamda zamanına kadar ulaşmış tarihsel malzemeyi yorumlarıyla aktarır. Bir anlamda *Burhân*, Kur'an'la ilgili kendisine kadar gelen tüm bilgileri bir araya getirir. (142-143) Kur'an metnini merkeze alan iki eserde Arap dili-edebiyatı, beyan, bedi', gramer ve Arap dili ifade yöntemleri önemli bir hacim tutar. Örneğin, *Burhân*'ın en uzun kısmını oluşturan *Fî Esâlîbi'l-Kur'an ve Fünûnihi'l-Belîğa* yaklaşık sekiz yüz sayfadır. (s.157) *Burhân* ve *İtkân*'ın konu başlıklarının içerikleri değerlendirildiğinde genel olarak bunlar; *Kur'an metni*, *Kur'an tarihi*, *Kur'an dili* ile *Kur'an'ın anlamı* olmak üzere dört grupta yoğunlaşmaktadır. (s.159)

Burhân ve *İtkân*, sistem olarak farklı görüntü arz etseler de her iki eser birçok konu başlığının isimlendirilmesinde aynı oldukları görülmektedir. Buna rağmen Zerkeşi, eserinde kırk yedi ana başlığa yer verirken Suyûtî'de bu sayı seksendir. Sayının çoğalması, esere birçok ilmin yeni eklenmiş olduğu izlenimini oluşturabilir. Oysa başlıkların birçoğu *Burhân*'ın başlıklarının ayrı başlıklara bölünmüş halidir. Zerkeşi'nin fâide veya fasl olarak verdiği bilgiler *İtkân*'da bölüm başlığına dönüşmüştür. Bu anlamda bölümler sayıldığında *Burhân*'ın otuz dokuz başlığı, *İtkân*'ın elli dört bölümüne denk gelmektedir. (s. 164-232) Eserler kıyaslandığında Zerkeşi'nin müstakil

ele aldığı kimi başlıkların *İtkân*'ı oluşturan seksen bölüm içinde başlık olarak yer almadığı görülmektedir. Ancak bu bölümlerde işlenen konuların büyük çoğunluğu, *İtkân*'ın farklı kısımları içinde alt başlıklarla veya fasl olarak ele alınmaktadır ve bunlar sekiz adettir. (s.232-237) Ayrıca *İtkân*'da ele alınan konuların bir kısmı, *Burhân*'daki bazı bilgi ya da fasılların müstakil birer bölüme dönüştürülmesiyle oluşmaktadır. Kaynağını *Burhân*'dan alıp *İtkân*'da müstakil bir başlık olarak yer alan ilimlerin sayısı on altıdır. (s.237-247) Bunun dışında Suyûtî'nin kendi anlayış ve öngörüsüyle tesis ettiği, önceki eserlerde müstakil bir ilim olarak ele alınmayan ve ilk kez *İtkân*'da ele alınan orijinal başlıklar da bulunmaktadır. Bunların sayısı ondur. (s.247-253) Zerküşî de, haklarında müstakil bir eserin yazılmadığı ve ulûmu'l-Kur'an eserlerinde ele alınmayan beş bölümün ilk kurucusudur. (s.260-261)

Eserin son bölümünde, *Burhân* ve *İtkân*'ın, kendilerinden sonraki çalışmalara etkisiyle birlikte, iki eser ve bu iki eserin müelliflerine yöneltilen eleştiriler ve bu eleştirilerin haklılığı-yersizliği ele alınır. Geçmiş asırlarda *Burhân* ve *İtkân*'a yönelik tenkitlere pek rastlanmamakla birlikte Suyûtî'nin bizzat şahsına yönelik bazı tenkitler bulunmaktadır. Eleştiriler, Suyûtî'nin eserlerinde kullandığı nakillerle ve özellikle de Sehâvî'yle (ö. 902/1497) arasındaki münakaşada kullandığı argümanlar çerçevesinde toplanır. (s.128-130) Suyûtî'nin hayatı incelendiğinde çevresindeki devlet adamları ve ilim erbabıyla problemler yaşadığı görülür. Müstakil bir çalışmada söz konusu eleştiriler detaylı olarak incelenmiş ve abartılı bulunmuştur. Aynı çalışmada bu iddiaların ana sebebinin, Suyûtî'nin müçtehitlik iddiasında bulunması ve fetvalarının bir kısmında tespit edilen bazı farklılıklardır. [Enbiya Yıldırım, “*Suyûtî'ye Yöneltilen Suçlamalar (Sehâvî-Suyûtî Çekişmesi Bağlamında)*”, C.Ü.İ.F.D, c. 10, sayı: 2, Sivas, 2006] Suyûtî'ye yöneltilen bu eleştiriler arasında, *İtkân*'ı direk hedef alan tenkitler bulunmamaktadır. (s.265-67)

İki esere birden yöneltilen tenkitler, modern dönemde ortaya çıkmaktadır. Eleştirilerin 20. yy 'da ortaya çıkmasında, aklın ve bilimsel tecrübenin vazgeçilmezliğine vurgu yapan aydınlanma düşüncesinin, modern dönem Kur'an ve tefsir tasavvuru üzerinde oluşturduğu etkinin büyük payı vardır. (s.266-277) Eserlere yöneltilen eleştirilerin büyük çoğunluğunu ilk kez Nasr Hamid Edu Zeyd tarafından dile getirilir. (s.16, 273-276, 303-307) Abdülmecid eş-Şerefi, *İtkân*'ın bölüm sıralamasının düzensiz olduğu ve bölümlerin belli bir kural dâhilinde dizilmediğini belirterek eleştirir.

Yazar eleştiriye şöyle cevap verir; Suyûtî, *İtkân*'ı kaleme alırken düzensiz bir şekilde bölümleri sıralamamış aksine belli bir disiplin gözetmiştir. Eserin bölümleri tetkik edildiğinde *İtkân*'da yedi üst başlığın olduğu görülür. Bölümler şunlardır; Kur'an'ın nüzülü (1-16.), Kur'an metninin yapısı (17-35.), Kur'an'ın anlaşılmasına dönük (36-42.), Usûl (43-51.), Belâğat (52-59.), İ'câzu'l-Kur'an (60-71.) ve Tefsir tarihi konularıdır. (72-80.) (s.277-280, 314-316)

Şerefi'nin yönelttiği diğer bir eleştiriye Suyûtî'nin nakli önemsemediği, buna mukabil akli, yoruma dayalı bilgiyi önemsemediğidir. Yazara göre Şerefi'nin bu tenkidi, yüzeyseldir. Zira ulumû'l-Kur'an, nakli esas alır ve rivayetler üzerine kuruludur. Sarf-nahiv ilminin nakil üzere kurulu olması ne kadar olağansa Kur'an ilimlerinin nakil üzere kurulması da o kadar olağandır. (s. 283) Suyûtî'nin hadisçi kimliği, kullandığı nakillerin sağlam olmasını bir nevi gerekli kılar. Ancak *İtkân*'a yöneltilen tenkitler genelde eserde geçen nakillerle ilgilidir. Sahih ve zayıf nakli ayırt edebilecek teknik donanıma sahip bir yazarın, eserinde zayıf nakillere yer vermiş olması da düşündürücüdür. Suyûtî, bunun gerekçesini açıklamasa da onun zayıf nakillere yer vermesinin muhtemel nedeni, Müslüman bilginlerin Kur'an tarihine ilişkin verileri, neredeyse hiç sansüre uğratmadan nakletme çabasında aranabilir. (s.308-9)

Bu eleştiriler dışında *Burhân ve İtkân*'ın sünnî anlayış haricindeki görüşleri dışladıkları; ele aldıkları konuların çoğunun tefsir usûlüyle alakasının olmadığı ve Kur'an'ın anlaşılmasına yardımcı olamadıkları ve Kur'an'ın sınırsız anlamlarla dolu (s.242-243) olduğu düşüncesini öne çıkartarak Kur'an mesajını dilsel alandan işarî anlam alanına transfer ettiği gibi eleştiriler bulunmaktadır. (s. 316-317)

Müellif, *Burhân ve İtkân*'da bazı kavramların tanımlanmamış olmasından ötürü eserleri eleştirir. Zerkeşî, genel olarak kavramları tanıtmaya rağmen *mübhemât ve cedelü'l-Kur'an* gibi kavramlara yeterli netlik kazandırmamıştır. Bununla birlikte lâfzî müteşâbih kavramının net tanımı ilk kez Zerkeşî de görülür. *Burhân ve İtkân*'da varlığı hissedilen en önemli eksiklik *ulûmu'l-Kur'an* kavramının tanımlanmamasıdır. Bu Zürkânî'ye (ö. 1367/1948) kadar devam eder. (s.309-10) Yazar, *Burhân ve İtkân*'da adı geçen bazı eser ve yazar isimlerinde mevcut hatalardan da eserleri eleştirir. Ayrıca *Burhân ve İtkân*'ın içeriklerinde bazı harf/kelime ve muhtevayla ilgili hatalar bulunabilmekte ve az sayıda da olsa zayıf nakillere rastlanabilmektedir. Zayıf ve riskli nakil kullanma konusunda *İtkân*'ın *Burhân*'a nazaran daha mütesahil olduğu

görülmektedir. Kur'an metninin sübutu hakkında soru işaretlerine neden olabilecek bu tür nakillerin varlığı, *İtkân*'ın en büyük zafiyetidir. Vahiy kâtipleri hakkında *İtkân*'da yer alan bazı nakiller, bu duruma örnek verilebilir. *Fî Ma'rifeti İ'râbihi* başlığı altında ele alınan rivayetler arasında kâtiplerin uykladığı için yanlış yazdığı Kur'an ayetlerinden ve mürekkebin bol olarak kullanılması sebebiyle Kur'an harflerinin yanlış okunduğundan bahseden nakiller vardır. Bu sebeple *Burhân* ve *İtkân*'ın nakillerinin müstakil olarak incelenmeleri, uydurma ve zayıf olanlarının tespit edilerek tahlil edilmeleri ilgili rivayetlerin sağlıklı değerlendirilebilmeleri için gereklidir. (s.317-320)

Burhân ve *İtkân*'ın amacı, tefsirle uğraşacaklar için gerekli olan malzeme ve bilgileri bir arada bulundurmadır. Ancak iki eserde ele alınan ilimlerin tamamının, Kur'an'ın anlaşılmasına katkı sağladığı söylenilemez. Hangi ilimlerin Kur'an'ın anlaşılmasına katkı sağlayacağı veya sağlamayacağı kesin çizgilerle de belirlenemeyebilir. Leylî-hazarî, müşeyya'-müfred ve havâssu'l-Kur'an gibi bazı ilimlerin Kur'an'ın anlaşılmasıyla direkt ilgili olmadıkları bedihidir. Bu nedenle *Burhân* ve *İtkân*'ın tefsir usûlü oluşturma gayesiyle kaleme alındıkları ancak metodolojik bir beklentiyi karşılamadığı ifade edilmelidir. Bu anlamda ulûmu'l-Kur'an başlıklı eserlerden, usûlu't-tefsîrin fonksiyonlarını icra etmelerini beklemek isabetli bir beklenti değildir. (s.326)

Zerkeşî'den yaklaşık bir asır sonra ulûmu'l-Kur'an'a Suyûti'nin eklediği yeni ilim ve kurallar, usûlu't-tefsîri netleştirme çalışmalarının dokuzuncu asırda da devam ettiğini göstermektedir. (s.145) Nitekim zaman değiştikçe tefsir çalışmalarında da değişim meydana gelmekte ve bu değişimler yeni tefsir anlayışlarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Örneğin bilimsel bir anlayışın yaygınlaştığı bir dönemde, bilimsel tefsir çalışmasına uygulanacak kurallara ihtiyaç duyulacağı açıktır. Bu ihtiyaç varken önceki usûl ya da tefsir çalışmalarının neden bu konuda kurallar vazetmediğini sorgulamak yanlış olduğu gibi önceki usûlcülerin neden kesin bir usûl vazetmediğini de sorgulamak ta isabetli olmayacaktır. Çünkü hem değişmez kurallar koymak hem de farklı şart ve zeminde yeni kurallara yer açamayacak bir kalıp oluşturulmasını beklemek tenakuzdur. (s.313)

Harun Bekiroğlu'nun ilmî eseri hakkındaki tespit, tahlil ve mlahazalarımız řu Şekilde zetlenebilir:

1. Ulûmu'l-Kur'an'ın iki temel ansiklopedik eseri olan Burhan'la İtkân'ın ilmi bir karşılaştırmayla ele alınması dolayısıyla bu alandaki büyük bir boşluğu doldurmaya adaydır. Ulûmu'l-Kur'an'ın tarihsel gelişimi incelenirken bu iki eserin doğru anlaşılması, ileriye dönük çalışmaların nn açacaktır.
2. Eser okunduğunda, eserde mevzu bahis edilen konuların yeterince ele alındığı, iki eserin ayrıntılı bir Şekilde incelendiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca konular ele alınırken alanla ilgili temel kaynaklardan istifade edildiği gerek dipnotlardan gerekse kırk dört sayfalık bibliyografya kısmından görülebilmektedir.
3. Eserin ikinci bölümünde, İtkân ve Burhan'ın genel yapılarına, muhteva ve üsluplarına temas edilmesi, İtkân'ın Burhan'dan ne lde etkilendiği, ondan ne kadar yararlandığı ve ona ilave ederek çoğalttığı bölümlerin neler olduğunun akıcı bir üslup ve yöntemle yer yer Őematize (s.160-162) edilerek sunulması konunun akılda daha kalıcı olmasını sağlamıştır.
4. Kitabın ikinci bölümünde, Burhân'da bulunan mevcut kırk yedi Kur'an ilmi ile İtkân'daki seksen ilmin mukayese edilerek incelenmesi; ele alınan Kur'an ilimlerinden herhangi birisinin hangi eserde daha derli-toplu olduğunu açığa çıkarılmış ve böylece hangi eserin alana katkısının daha fazla olduğunu belirginleştirmiştir. Bu metodun, ilgili eserleri araştırmalarında kaynak olarak kullanacakların istifade edeceği konu hakkında daha fazla bilgi sahibi olmasına katkı sağlayacağı da kuşkusuzdur. (s.164-253)
5. Kitabın ilk bölümünde İtkân ve Burhan'a kadar yapılan ulûmu'l-Kur'an eserlerinin dört döneme (s.53-77) tasnif edilerek aktarılmasıyla birlikte son bölümde özellikle İtkân'ın sonraki eserlere (s.258-265) etkisinin kronolojik olarak verilmesi, Kur'an ilimleri tarihini göz önüne sermesi bakımından önemlidir. Nitekim ulûmu'l-Kur'an eserleri arasındaki irtibat ve bağlar bu Şekilde daha kolay görülebilmektedir.
6. İtkân ve Burhan'da işlenen bazı konuların girişinde söz konusu edilen mevzuyla ilgili bazı kitapların isimleri bilgi olarak verilir. Yazar, iki eserde bazen hatalı verilen kitap ve müellif isimleri (s.178) ile günümüzde bu eserlere erişilip-

- erişilemediği (s.224) hususunda bilgiler vermektedir. Bu durum yazar tarafından eser oluşturulurken ciddi bir araştırmaya tabi tutulduğunu göstermektedir.
7. Birinci bölümde, iki eser müellifinin yaşadığı dönem bilgisi gereğinden uzun tutulmuştur. Eserin girişinde mevzuyla alakalı yapılan çalışmalardan anlaşıldığı gibi müelliflerin hayatı üzerinde yeterince çalışma yapılmıştır. Bu sebeple hayatlarının özetlenerek verilmesi malumat için yeterli olabilirdi. Dönemin idareci, emir-sultan, halk ve tüccarlarından (s.93-98) özellikle de siyasi ortamından uzun uzadıya bahsedilmesi ilk bakışta konuyla alakayı güçleştirmektedir. Bundaki amaç dönemin ilmi ortamını okuyucuya hissettirerek müelliflerin ilmi müktesebat, temayül ve birikimlerinin neden böyle olduğunu o dönemdeki sosyo-politik ve içtimai şartları okuyucuya hissettirerek aktarmak olsa gerek. Bu konuda verilen örneklerin [taun hastalığı(s.91, 93), Nil'in çekilmesi(s.97), taylasan olayı(s.125-126)] konuyu aydınlattığı, mevzuları anlaşılır kıldığı ve böylelikle yazarın amacına ulaştığı söylenebilir.
 8. Eserin yayınlanmış hali estetik açıdan dikkat çekmekte; gerek sayfa ve dipnotların düzeni gerekse kaynakçayla dizin kısmı sayfa düzeni yönünden iyi bir görünüm arz etmektedir. Buna mukabil 2012 yılında tez olarak başarıyla savunulan bu kitap, tez halinde 4 sayfa tutan içindekiler bölümüne mukabil kitaplaştırıldığında bu kısmın tek sayfa ve vazih olmayan bir şekilde verilmesi okuyucuların aramak istediği konulara ulaşmasını güçleştirmektedir.
 9. Giriş kısmında ele alınan tefsir-tevil kavramları gereğinden fazla detaylandırılmıştır. (s.21-40) Bu kısımda tartışılan konular eserle direkt ilişkilendirilememektedir. Tefsir-teville ilgili bilgiler bilinen konular arasında olup bunların özetlenerek verilmesi yeterli görülebilir.
 10. Her eserde olabilecek imla bozuklukları, yanlış kelime yazımları, harf hataları ve anlatım bozuklukları bu kitapta da mevcuttur. Eserde, yer yer kitap içi bilgi tutarsızlıkları da bulunmaktadır. Örneğin, Suyûfî'nin Burhân'daki bazı bilgi, kaide veya fasılları, müstakil birer bölüme dönüştürerek oluşturduğu Kur'an ilimleri, on sekiz (s.237) tanedir denilmesine rağmen eserde on altı tanesi aktarılmış nitekim eserin bir başka yerinde bunun on altı (s.259) olduğu teyit edilmiştir. Bunun bir başka örneği; Burhân'ın en uzun kısmını oluşturan kırk altıncı bölüm *Fî Esâlibi'l-Kur'an ve Fünûnihi'l-Belîğa* yaklaşık sekiz yüz

sayfadır (s.157) denilmesine rağmen eserin başka bir yerinde ilgili bölümün yaklaşık yedi yüz sayfa (s.228) olduğunun belirtilmesidir. Büyük ihtimalle bunlar, gözden kaçan hatalar nevindedir.

11. Müellif, eserinde yer yer kendi içinde tekrarlara düşmüştür. *Burhân*'dan yaklaşık bir asır sonra yazılmasına rağmen *İtkân*'ın ondan daha fazla ilgi gördüğünün nedenlerinin (s.154 ila 256) anlatıldığı yer tekrara düşülen yerler arasındadır. (s.163, 258-259)

Emek mahsulü bir çalışmanın ürünü olan bu kitap, Kur'an ilimlerinde bigâne kalınamayacak *Burhân* ve *İtkân*'ı mukayese ederek yazar tarafından ilim dünyasına kazandırılmıştır. Eserde yazarın dile getirdiği gibi *İtkân*'da yer verilen nakillerin sıhhat derecelerinin günümüzde çokça eleştirilmesi ve bu eleştirilerde haklılık payının da bulunmasından, *İtkân* ve *Burhân*'da yer verilen rivayetlerin sağlamlıklarının incelenmesi gerekir. Tüm nakillerin sıhhat derecelerinin tespit edilmesi halinde, özellikle *İtkân*'ın, tefsir araştırmacıları için çok yararlı bir bilgi manzumesi olacağı açıktır.

Eserin yazarı Harun Bekiroğlu, kitabın üçüncü bölümünden istifade ederek “*Yakın Dönemde el-Burhân ve el-İtkân'a yöneltilen Tenkitler*” (Hitit İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013/ 1, cilt: XII, sayı: 24, s. 157-188) adıyla bir makale yayınlamıştır. İlgili bölümün daha iyi anlaşılabilmesi için kitabın bu kısmının makaleyle birlikte okunması konuyu daha anlaşılır kılacaktır.